

Але дана сфера застосування системи планування витрат та прибутку має свої специфічні проблеми, що потребує окремих наукових досліджень.

Список використаних джерел

1. Xylander J. K. Kapazitätsmanagement bei Reiseveranstaltern. Entscheidungsmodelle zur Kontingentierung im Yield Management. Wiesbaden: Deutscher Universität Verlag, 2003. № 1. 393 S.
2. Pompl W. Touristikmanagement Teil: 2., Qualitäts-, Produkt-, Preismanagement. Berlin: Springer, 1996. 352 s.
3. Козырева Т.В. Управленческий учет в туризме: учебное пособие. М: Советский спорт, 2011. 156 с.
4. Баєв В. В. Основи туропереїтингу: навч. посіб. К.: ДП «Вид. дім Персонал», 2016. 156 с.
5. Аблова Г. В. Оцінка методів розрахунку собівартості і ціни туристичного продукту. *Спеціальний випуск до III Міжнародного туристичного форуму «Херсонщина – відпочинок, лікування, подорожі в екологічних умовах Таврії»*. 2013. Вип. 2(3). С. 21–26.
6. Колісник Г. М., Гелей Л.О., Данканич Т.П. Бухгалтерський облік в туризмі: навчальний посібник. Ужгород: Вид- во УжНУ «Говерла», 2016. 140 с.
7. Король С. Облік витрат туристичного підприємства. *Вісник КНТЕУ*. 2011. № 4. С. 72-84.
8. Гончаренко О. Аналітичне забезпечення управління витратами туристичного підприємства. *Управлінські інновації*. 2012. № 2, С. 237-244.
9. Share of GDP generated by the travel and tourism industry worldwide from 2000 to 2019. URL: <https://www.statista.com/statistics/1099933/travel-and-tourism-share-of-gdp> (дата звернення: 15.04.2020).
10. Мировой Атлас Данных. URL: <https://knoema.ru/atlas/topics/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (дата звернення: 15.04.2020).
11. Freyer W. Tourismus: Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie. Berlin/Boston: De Gruyter –De Gruyter Oldenbourg, 2015. № 11. 707 s.
12. Österle H. Business Engineering: Prozess und Systementwicklung. Berlin: Springer, 1995. № 2. 351 s.
13. Kirstges T. Management von Tourismusunternehmen: Organisation, Personal- und Finanzwesen bei Reiseveranstaltern und Reisemittlern. München: Oldenbourg, 2011. 267 s.
14. Kilger W. Flexible Plankostenrechnung und Deckungsbeitragsrechnung. Wiesbaden: Springer Gabler, 2012. № 6. 740 s.
15. Heinen E. Betriebswirtschaftliche Kostenlehre: Kostentheorie und Kostenentscheidungen. Wiesbaden: Gabler, 1983. 662 s.
16. Kilger W. Die Entstehung und Weiterentwicklung der Grenzplankostenrechnung als entscheidungsorientiertes System der Kostenrechnung, in: Neuere Entwicklungen in der Kostenrechnung, hrsg. v. Jacob, Herbert. Wiesbaden: Gabler, 1976. s. 693.
17. П(С)БО №16 «Витрати»: затверджено наказом Міністерства фінансів України від 14.06.00 №131.

References

1. Xylander, J. K. (2003). Kapazitätsmanagement bei Reiseveranstaltern. *Entscheidungsmodelle zur Kontingentierung im Yield Management*. Wiesbaden: Deutscher Universität (in German).
2. Pompl, W. (1996). *Touristikmanagement Teil: 2., Qualitäts-, Produkt-, Preismanagement*. Berlin: Springer (in German).
3. Kozyreva, T.V. (2011). *Management accounting in tourism: a training manual*. Moscow: Soviet sport (in Russian).
4. Baev, V.V. (2016). *Fundamentals of touring: textbook*. Kyiv: Publishing House Staff (in Ukrainian).
5. Ablova, G.V. (2013). Evaluation of the methods for calculating the cost and price of a tourist product. *Special issue for the III International Tourist Forum "Kherson region - rest, treatment, travel in ecological conditions of Tavria"*, 2(3), 21–26 (in Ukrainian).
6. Kolisnyk, G.M., Geley, L.O., Dankanich, T.P. (2016). *Accounting in tourism: textbook*. Uzhhorod: UzhNU Publishing House «Hoverla» (in Ukrainian).
7. Korol, S. (2011). Accounting of the costs of a tourist enterprise. *Bulletin of KNTEU*, 4, 72-84.
8. Goncharenko, O. (2012). Analytical support for cost management of a tourist enterprise. *Management innovations*, 2, 237-244.
9. Share of GDP generated by the travel and tourism industry worldwide from 2000 to 2019. Retrieved from: <https://www.statista.com/statistics/1099933/travel-and-tourism-share-of-gdp> (Accessed: 15.04.2020).

10. World Data Atlas. Retrieved from: <https://knoema.ru/atlas/topics/%D0%A2%D1%83%D1%80%D0%B8%D0%B7%D0%BC> (Accessed: 15.04.2020).
11. Freyer, W. (2015). *Tourismus: Einführung in die Fremdenverkehrsökonomie*. Berlin/Boston: De Gruyter – De Gruyter Oldenbourg (in German).
12. Österle, H. (1995). *Business Engineering: Prozess und Systementwicklung*. Berlin: Springer (in German).
13. Kirstges, T. (2011). *Management von Tourismusunternehmen: Organisation, Personal- und Finanzwesen bei Reiseveranstaltern und Reisemittlern*. München: Oldenbourg (in German).
14. Kilger, W. (2012). *Flexible Plankostenrechnung und Deckungsbeitragsrechnung*. Wiesbaden: Springer Gabler (in German).
15. Heinen, E. (1983). *Betriebswirtschaftliche Kostenlehre: Kostentheorie und Kostenentscheidungen*. Wiesbaden: Gabler (in German).
16. Kilger, W. (1976). *Die Entstehung und Weiterentwicklung der Grenzplankostenrechnung als entscheidungsorientiertes System der Kostenrechnung, in: Neuere Entwicklungen in der Kostenrechnung, hrsg. v. Jacob, Herbert*. Wiesbaden: Gabler (in German).
17. The national regulation (standard) of accounting №16 "Expenses" (2000). Approved by the order of the Ministry of Finance of Ukraine dated 14.06.00 №131.

SHULLA Roman

PhD (Economics),
Associate Professor at the Department
of Accounting and Audit,
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine

POPYK Mariana

PhD (Economics), Associate Professor
at the Department of Tourism Infrastructure and
Hotel and Restaurant Industry,
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine

HABCHAK Natalia

PhD (Geography), Associate Professor,
Head of the Department of Tourism,
Uzhhorod National University,
Uzhhorod, Ukraine

MODERN APPROACHES TO COST AND PROFIT PLANNING AT THE ENTERPRISES OF THE SPHERE OF TOUR OPERATORS' ACTIVITY

Introduction. *The predominant focus of management systems in the sphere of tour operators' activity on retrospective financial accounting information does not allow tour operators to use the optimization planning function, which negatively affects their economic efficiency.*

Purpose. *The aim of the article is to develop modern methodical approaches to improve the system of cost and profit planning at the enterprises of tour operators on the basis of the margin approach, which involves modeling the causal links between costs, income, profit on the one hand and the relevant factors that determine them – on the other.*

Results. *In the article there is used a systematic approach to determine the place and role of the tour operator in the value chain of the tourism industry, the characteristics of the economic process of the tour operator and its economic relations with the external environment. To plan costs and profits there is used the apparatus of the theory of economic and mathematical modeling.*

Based on a systematic approach, the author's descriptive model of the tour operator's activity and its relations with counterparties in the market of resources and products is developed and proposed. This model provides classification of incoming resource flows of the tour operator into two types: resources purchased on the side of primary tourist services and resources that are necessary elements to perform various functions within the business process of the tour operator. According to the classification of resource flows, it is proposed to

structure the costs of the tour operator into two groups: the cost of purchased primary travel services and conversion costs.

In order to identify cost-generating factors, a comprehensive model of the economic process of the tour operator and the universal model of the main process of the enterprise are proposed. It is substantiated that the main economic process of a tour operator by the nature of the relationship between the flow of resources and the flow of products (services) can be defined as convergent. It is substantiated that the activity of the development of a complex of tourism product should be considered not as a separate function within the main process, but as an element of an independent innovative process of the tour operator.

It is justified that resources are consumed not in the main economic process as a whole, but during the performance of individual functions within the main process. So the primary is causal link between cost-generating factors and consumed resources at the level of a particular function.

For the sphere of tour operating activity, there are substantiated the criteria for identifying variable conversion costs: costs can be proportionally adapted to fluctuations in the volume of activity of a particular function and the volume of activity of the specified function behaves in direct proportion to the volume of the realized tourist services (quantity or cost of the realized tourist packages).

It is substantiated that the «standard list» of variable conversion costs for the sphere of tour operators' activity cannot be given, because variable costs are not an objective empirical phenomenon, and their behavior depends on the subjective management decision of an individual manager, which in turn is made within specific objective circumstances. According to W. Kilger's concept, it is proposed to determine 2 indicators of marginal cost: marginal cost for short-term decisions and marginal cost for long-term decisions, which is especially relevant in the allocation of costs for the situation of purchasing primary travel services on the basis of contracts with a guaranteed amount of capacity reservation.

Originality. In the article there is proposed the methodical approach to formation of an indicator of normative marginal cost of a tourist product. Based on the concept of marginal profit, there is suggested the author's approach to planning of the costs and financial results of enterprises in the sphere tour operators' activity. There is proposed a methodical approach to determine the break-even point of the tour operator based on the comparison of the planned marginal profit and the function of the total fixed and discretionary costs of the tour operator for the planned season.

All abovementioned author's methodical approaches make up a scientific novelty, the use of which in the practice of enterprises in the sphere of tour operators' activity allows to increase the efficiency of the management system and, accordingly, the profitability of enterprises.

Conclusion. Thus, the use of the concept of the marginal profit in contrast to existing approaches allows to improve the quality of information support of the management system because within the proposed approach there is a possibility of more accurate modeling of cost and profit behavior at the enterprises of tour operators' activity compared to the alternative concepts.

Keywords: tour operator's activity, tourism product, marginal profit, variable and fixed costs, planning, volume of activity.

Одержано редакцією: 17.03.2020
Прийнято до публікації: 19.05.2020

УДК 338.486

DOI: 10.31651/2076-5843-2020-2-136-144

ПЕТКОВА Леся Омелянівна

д.е.н., професор,

Черкаський державний технологічний університет,
м. Черкаси, УкраїнаORCID ID: <https://orcid.org/0000-0003-4519-3726>

l_petkova@ukr.net

КЛАСТЕРНА МОДЕЛЬ ОРГАНІЗАЦІЇ ТУРИЗМУ В РЕГІОНАХ УКРАЇНИ

У статті розглянуті проблемні питання розвитку туристичної галузі в світі та Україні. Проаналізовані особливості та переваги кластерної моделі організації туристичного бізнесу, узагальнені висновки щодо здійснення такої політики в зарубіжних країнах. Досліджено ключові тенденції розвитку туристичної галузі в Україні, сформульовано перелік специфічних особливостей туризму в регіонах України, окреслені їх позитивні та негативні наслідки, напрями подолання зазначених обмежень. Обґрунтовано необхідність забезпечення макроекономічних умов ефективної кластерної політики в регіонах України, сформульовані завдання для посилення рівня взаємодії та партнерства в галузі. Визначені основні глобальні виклики сучасної економічної, епідеміологічної ситуації, її впливу на туристичну галузь в міжнародному вимірі. Окреслені найбільші загрози для відновлення туризму в Україні, запропоновані заходи управлінського характеру для поновлення розвитку галузі та формування туристичних кластерів у регіонах.

Ключові слова: кластерна модель, регіон, територіальна громада, стратегія розвитку, сфера послуг, туристична галузь, галузево-територіальна організація, економічна політика, кластерні ініціативи, економічна політика.

Постановка проблеми. Забезпечення довгострокового стійкого економічного зростання в Україні можливе через суттєве оновлення структури економіки та посилення її інноваційності. Послуги складають понад половину ВВП країни і, з огляду на світові тенденції, в майбутньому їх частка зростатиме. Розвиток туристичних та рекреаційних послуг в Україні не відповідає наявному потенціалу та зростаючим потребам вітчизняних та іноземних споживачів. Проблемною залишається політика розвитку сучасних туризму та рекреації в регіонах України для посилення їх економічної спроможності, рівня зайнятості та доходів населення, підвищення конкурентоспроможності. Світовий досвід успішних регіонів свідчить про оптимальне використання традиційних факторів економічного зростання – ресурсного забезпечення, технологічної досконалості тощо та реалізації ефективних регіональних стратегій, зокрема, – кластерної моделі галузево-територіального розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженню проблеми посилення потенціалу, формування кластерів та прискореного розвитку туристичної галузі в Україні присвячені праці багатьох дослідників, зокрема, Зайцевої В., 2016; Ачкасової С., Мамедової Е., Осадчої А., 2018; Бойко М., Босовської М., Ведмідь Н., Мельніченко С., Охріменко А., 2018; Парфіненка А., Босенко К., 2018; Кривень О., Назаркевича І., 2019. До числа провідних ідей зазначених досліджень належать встановлені переваги кластерних механізмів у стимулюванні та підтримці розвитку галузі, можливості туризму та рекреації в складі відповідних економічних систем посилювати конкурентоспроможність регіонів, сприяти розвитку локальних територій та громад.

Проте, незважаючи на суттєві наукові напрацювання за вказаною проблематикою, залишаються недостатньо обґрунтованими заходи управлінського характеру, спрямовані на активний розвиток туристичної галузі в регіонах України. Існує потреба поглибленого дослідження та висвітлення тих обмежень, що стримують розвиток галузі і мають як екзогенний, так і ендемогенний характер. Також на особливу увагу заслуговує визначення можливостей підтримки галузі, використання сучасних інструментів стимулювання підприємницької активності, процесів самоорганізації та кластерних ініціатив. За умов глобальної рецесії та

зупинки туристичної галузі, обумовленої світовою пандемією, пошук шляхів ефективного економічного відновлення особливої актуальності.

Метою статті є обґрунтування політики розвитку туристичної галузі в Україні з використанням механізмів кластеризації, визначення критичних обмежень розвитку галузі за сучасних економічних умов та можливостей її відновлення в контексті подолання наслідків глобальної пандемії.

Викладення основного матеріалу дослідження. Структура глобальної економіки, що склалася на кінець другого десятиліття XXI ст., формувалася завдяки прискореним процесам інтернаціоналізації, відкриттям національних економік, інтеграцією їх до світових ринків, поглибленню міжнародного поділу праці. В розвитку туристичної галузі був реалізований один із найвищих потенціалів, що дозволило їй стати глобальним сектором послуг, поступаючись лише фінансовому сектору.

Туризм та рекреація – галузь, важлива для місцевого економічного розвитку, оскільки передбачає постійну взаємодію багатьох видів економічної діяльності, необхідних для комплексного забезпечення туристичної послуги. Додаткові робочі місця в суміжних та пов'язаних галузях, підвищення рівня доходів та якості життя, нові бізнес-можливості, – все це прямі наслідки успішного та ефективного розвитку туристичної галузі в регіонах. Саме туризм має потенціал стати рушієм місцевого економічного розвитку при створенні кластерів.

Застосування кластерного підходу на рівні окремих регіонів, територій, громад можливе завдяки активній міжсекторній взаємодії, оскільки ініціаторами та активними учасниками її виступають місцеві органи влади. Завдяки поширенню та постійному обміну інформацією стають можливими взаємовигідні бізнесові контакти в регіоні, поширюється кооперація між різногалузевими підприємницькими структурами. Тим самим, споживачі мають можливість отримати більш якісний продукт, в даному випадку послугу. Механізм кластерної співпраці є вигідним, оскільки значно скорочуються трансакційні витрати учасників, стають можливими масштабні підприємницькі проекти за рахунок участі в них членів кластера на засадах співфінансування, посилюються інформаційні можливості учасників, що сприяє залученню інвестицій. Поширення і успішність кластерної моделі галузево-територіальної організації економіки пов'язані із зміною стратегічних пріоритетів в контексті глобалізаційних змін.

В класичній теорії кластерів М. Портера [6] відмінною характеристикою кластера є об'єднання компаній, що працюють в одному ланцюзі поставок, виробників допоміжної продукції, інфраструктурних об'єктів, освітніх установ, закладів інформаційної, науково-технічної підтримки, комерційні та приватні асоціації, що підтримують учасників. Кластерна теорія, адаптована до специфіки галузі [7], визначає туристичний кластер, як групу компаній і установ, пов'язаних з туристичним продуктом чи групою продуктів. Такі компанії та установи є просторово-зосередженими та мають вертикальні (у межах виробничого ланцюжка туризму) та горизонтальні відносини (за участі факторів, юрисдикції та інформаційного обміну між учасниками об'єднання).

Учасники кластеру отримують переваги, виходячи із місцевої інституціональної специфіки (знань, мотивації, відносин). Тільки місцеві економічні суб'єкти, на відміну від віддалених конкурентів, володіють цією специфікою та спроможні використати її. Таким чином, глобалізаційні процеси опосередковано приводять до зростання ефективності діяльності тих організаційних структур, які паралельно із принципом індивідуального економічного інтересу здатні реалізувати переваги принципу колективної діяльності. У вітчизняних економічних умовах таке поєднання можливе за умови цілеспрямованої та послідовної підтримки розвитку кластерних систем з боку регіональної та місцевої влади.

До особливостей, які обумовлюють пріоритетний розвиток туристичної галузі в регіонах з потенційними конкурентними перевагами, належить взаємодоповнюваність та взаємозалежність учасників кластеру, здатні забезпечити принципи стійкості та збалансованості розвитку території. Туристичні кластери сприяють інтеграції економіки, культури і довкілля, що додає аргументів на користь саме такої спеціалізації регіональних та локальних економічних систем.

Теорія кластерів, розвинута в працях Ферейро Д., Естеайо К. (2009), визначає три ключових компоненти для забезпечення конкурентоспроможності туристичної галузі – туристичний продукт, туристичний напрям та туристичний кластер [8]. В організаційному плані важливо забезпечити плідну взаємодію перших двох факторів, що сприятиме ефективності туристичного кластера та посилюватиме регіональну конкурентоспроможність. Також вагомими для формування кластерів визначена урядова політика підтримки національної конкурентоспроможності та стратегічна роль університетів, як рушіїв науково-дослідних та інноваційних процесів при формуванні туристичних продуктів, навчання та підготовки персоналу.

Враховуючи посилення глобалізаційних викликів, Кім, Вікс (2010) розробили модель, що посилює класичні підходи важливою роллю транснаціональних корпорацій з їх прямими іноземними інвестиціями в країни, що розвиваються; вирішальним значенням взаємозв'язків між усіма учасниками кластеру як у конкуренції, так і в партнерстві; необхідністю відокремлення передумов та безпосередніх суб'єктів кластеру [9].

Досліджуючи ефективність політики підтримки кластерних ініціатив у європейських країнах, слід відзначити ключові цільові пріоритети [10]: підвищення економічної конкурентоспроможності кластеру в цілому та кожного його учасника зокрема; створення спільного туристичного бренду, що посилює національну та міжнародну пізнаванність об'єкту; включення розвитку туризму до регіональної стратегії; стимулювання досліджень та інновацій у створенні туристичних пакетів, їх маркетинг; інвентаризація подій та традицій регіону; виявлення та просування маршрутів та турів; вдосконалення професійних навичок персоналу туристичної галузі; розвиток міжнародних контактів, інтернаціоналізація; налагодження співпраці з центральними та місцевими органами влади для забезпечення сталого розвитку регіону; лобіювання регіону на національному та міжнародному рівнях.

В Україні рівень розвитку туристичної галузі все ще не відповідає наявному ресурсному, історичному потенціалу. За даними Звіту з подорожей та туризму Всесвітнього економічного форуму [11], частка галузі у ВВП України склала 1,4 %, в загальній кількості зайнятих – 1,3 %. Тенденції розвитку галузі оцінюються як досить обнадійливі. Так, Україна мала найшвидший темп зростання в субрегіоні, піднявшись на 10 позицій, і зайнявши 78 місце у світі. Зокрема, із стабілізацією економічної ситуації та відновленням країни, покращилось ділове середовище (зі 124 на 103 місце), безпека (зі 127 на 107 місце), міжнародна відкритість (зі 78 на 55 місце) та загальна інфраструктура (зі 79 на 73 місце).

Упродовж 2017-2018 рр. кількість суб'єктів туристичної діяльності в Україні та її регіонах стабільно зростали. Швидшими темпами зросла кількість фізичних осіб-підприємців, зайнятих в галузі – на 42,5 %, з 1726 до 2460 учасників ринку, проти повільнішого зростання юридичних осіб – на 5,2 %, з 1743 до 1833 у вказаний період [12]. За регіонами найвищі темпи збільшення кількості учасників, юридичних осіб, спостерігалось в м. Києві, Київській та Одеській областях (від 14 до 40%), за фізичними особами-підприємцями – кількість суб'єктів зростала швидшими темпами і в більшості регіонів: темп приросту варіюють від 23,4 % у Вінницькій області до 123,4 % у Київській. Таким чином, за кількістю економічних суб'єктів галузь зростала досить швидко і на рівні малого бізнесу – досить рівномірно в регіональному розрізі.

Із загальної кількості туристів, що обслуговувались туроператорами та турагентами в Україні та регіонах в 2017-2018 рр., значно переважає виїзний туризм. До того ж, у вказаний період при зростанні загальної кількості туристів на 62,7 %, до 4,6 млн. осіб, перерозподіл туристичних потоків відбувся на користь виїзного туризму – із 81,6 % до 88,2 % відповідно. При цьому суттєво зменшився у структурі внутрішній туризм – із 17 до 10 %%. Отже, конкурентоспроможність вітчизняного туризму суттєво програє виїзному, це обумовлює складність задач як політики розвитку туристичної галузі в Україні, так і організації самого туристичного бізнесу.

Важливо оцінити пріоритети споживачів туристичних послуг у контексті мети поїздки (рис. 1-2).

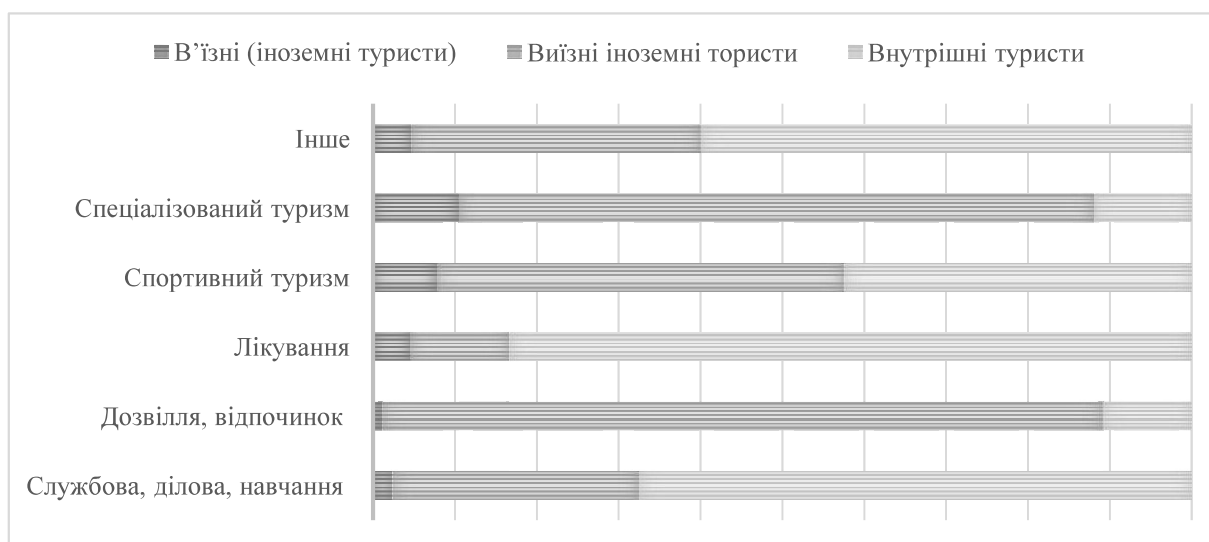

Рис. 1. Розподіл туристів В Україні за метою поїздки та видами туризму, 2017 р.

Складено за даними [12].

Переважає кількість поїздок українських туристів за кордон здійснюється з метою відпочинку та дозвілля – 97,5 % у 2018 р. Для в'їзного та внутрішнього туризму частка дозвілля та відпочинку складає близько 82 та 60 % відповідно, на другому місці за популярністю – службові, ділові поїздки та навчання – 11 та 29 %, на третьому – лікування – 6 та 13 %.

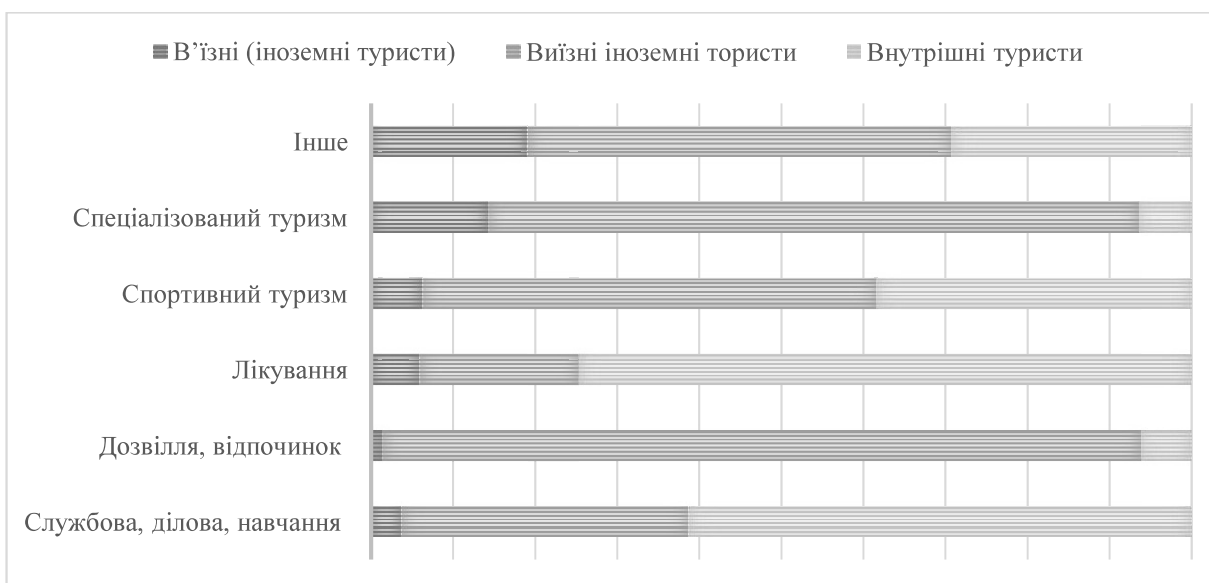

Рис. 1. Розподіл туристів В Україні за метою поїздки та видами туризму, 2018 р.

Складено за даними [12].

Таким чином, для розвитку туристичних кластерів в регіонах України перспективу мають цілі дозвілля, відпочинок, лікування. Потенційні конкурентні переваги за такими цільовими пріоритетами потребують відповідного інфраструктурного, логістичного, організаційного забезпечення.

Посилення регіональної політики, що відбулось із впровадженням реформи децентралізації в Україні, супроводжується зростанням активності регіональної та місцевої влади щодо підготовки та реалізації стратегічних планів розвитку. Потенціал галузі туризму та рекреації в більшості українських регіонів нереалізований, тому кількісні та якісні пропорції розвитку туризму в стратегічних планах розвитку міст, громад, регіонів зростають. Формування туристичних кластерів дає додатковий стимул для місцевої економіки через розвиток малого та середнього бізнесу. Туристичні кластери об'єднують в своєму складі різнопрофільні

підприємства та організації. Важливими учасниками стають дослідницькі університети, агенції місцевого розвитку, бізнес-центри, інкубатори, центри трансферу технологій тощо.

Завжди складне питання фінансування кластерних ініціатив вирішується через залучення різних джерел – державного та місцевих бюджетів, грантових програм, коштів приватних інвесторів. Так, за даними Міністерства розвитку громад і територій України, на фінансування за бюджетною програмою «Державний фонд регіонального розвитку (ДФРР)» подаються проекти територіальних громад, здатні підтримати створення туристичних кластерів. За категорією «Культура і самобутність» всього подано 668 проектів, з них затверджені КМУ 69. Найбільш активні регіони – Вінницька область – 19 проектів, Львівська – 9, Черкаська – 8, Харківська та Донецька – по 6. За категорією «Туризм» подано 85 проектів, затверджені – 6. По одному в Черкаській, Чернівецькій, Луганській, Львівській областях, 2 – в Івано-Франківській [13]. Більш активне використання механізмів фінансування проектів локального та регіонального розвитку через ДФРР має перспективу для створення та підтримки туристичних кластерів, позитивний досвід заслуговує на поширення.

Додатковою можливістю для розвитку туристичних кластерів є об'єднання територіальних громад, відтак – їх ресурсного потенціалу. Показовим щодо такої співпраці є приклад Львівської області, де здійснюється цілеспрямована політика кластеризації в різних галузях, в тому числі – в туризмі та рекреації. Так, новий туристичний кластер «Львівське Опілля» охоплює територію в межах Бібрської, Давидівської, Розвадівської і Тростянецької територіальних громад. Відповідне рішення ухвалили голови відповідних ОТГ в співробітництві із громадською організацією з однойменною назвою [14]. В такому форматі співробітництва слід відзначити конструктивну роль саме громадської організації, що стала ініціатором формування кластеру, здійснюватиме координацію діяльності учасників та може виконувати функції своєрідного брокера з ініціалізації та отримання грантового фінансування, за прикладом успішних європейських практик [10].

З огляду на необхідність диверсифікації туристичних послуг в Україні, важливо сприяти розвитку спеціалізованого туризму в регіонах з потенційними можливостями. Якість та ціна окремих медичних послуг в Україні може біти цілком конкурентоспроможною, про що свідчить створення кластеру медичного туризму в м. Львові, що об'єднав Центр стоматологічної імплантації та протезування «ММ», стоматологічні клініки «РІКОТА» та «Симбіотика», хірургічну клініку «Корона», клініку репродукції людини «Альтернатива», Міжнародну реабілітаційну клініку Козьявкіна, центр косметології та дерматології «Новодерм», європейську мережу медичних закладів «Medicover», клініки «Персона Люкс». Вони пропонуватимуть послуги з репродуктивної медицини, стоматології, відновного лікування, хірургії вен, косметології, естетичної медицини [15]. Цей приклад доводить успішність кластерної політики у Львові, що розпочалась в 2008 р. із IT-галузі, на сьогоднішній день доволі диверсифікована. Одним із найвагоміших здобутків такої політики є об'єднання людей задля розвитку власного міста, пошуку нових ідей, згуртованості і взаєморозуміння.

Туристична галузь – одна із найбільш динамічних в світовій економіці. Десять років безперервного зростання, 2010-2019 рр., за даними Всесвітньої туристичної організації, обумовили підвищення внеску галузі до світового ВВП на рівні 8,9 трлн. дол. США або 10,3 %. В галузі створено 330 млн. робочих місць, створюється 1,7 трлн. дол. США глобального експорту (6,8 % від загального експорту, 28,3 % експорту послуг). Капітальні інвестиції галузі в 2019 р. склали 948 млрд. дол. США (4,3 % від загальних інвестицій) [16].

Скорочення глобальної економічної активності, обумовлене впливом пандемії коронавірусу, призводить до безпрецедентного падіння в туристичному бізнесі, за попередніми оцінками – на 30 % як за кількістю зайнятих, так і за доходністю. Відновлення глобальної економіки, що починається доволі невпевнено та повільно, демонструє появу нових трендів світового розвитку. Як зазначає Д. Родрік [17], нова глобальна реальність характеризується новим балансом ринкових та державних механізмів регулювання з пріоритетом останніх; новим балансом між гіперглобалізацією та національною автономією з пріоритетом останньої; нижчими вимогами щодо необхідних темпів економічного зростання. Країнам із нестійкою

економікою долати сучасні економічні проблеми буде доволі складно через посилення дії зовнішніх викликів внутрішніми структурними, інституціональними дисбалансами.

Скорочення обсягів туризму та рекреації в Україні – в числі найбільших серед інших галузей. За оцінками профільного міністерства, втрати зовнішньо-економічних операцій, пов'язаних із туризмом складуть понад 1,5 млрд. дол. США. З метою підтримки галузі та стабілізації її діяльності за рахунок вивільнених від оподаткування коштів на законодавчому рівні запропоновано внести зміни щодо звільнення на час карантинних заходів операцій з надання туристичних послуг від сплати податку на додану вартість, податку на прибуток та ЄСВ, земельного податку та податку на житлову нерухомість [18]. Середньо- та довгострокова перспектива галузі визначатиметься цілісною державною стратегією.

Як і будь-яка кризова ситуація, нинішня може дати поштовх до якісних зрушень для стійкого зростання окремих галузей та секторів. За прогнозованого тривалого скорочення обсягів міжнародного туризму, частина споживачів переорієнтується на внутрішній туризм. Дискусія щодо майбутнього галузі сьогодні спрямована в напрямі якісно орієнтованого туризму, більш екологічних пропозицій, трансформації масового туризму. Для залучення, а згодом – утримання постійних туристичних потоків, українська туристична галузь потребує змін в кількох напрямках.

Пріоритетними на загальнодержавному рівні залишається формування сприятливого інвестиційного клімату, доступних умов здійснення економічної діяльності. Значним обмежуючим фактором розвитку місцевого туризму є низькоякісна транспортна мережа та недостатня конкуренція на ринку транспортних послуг для максимально можливого спрощення та здешевлення відповідних послуг для туристів. Розвиток внутрішнього авіасполучення та розширення кількості учасників ринку за рахунок іноземних авіакомпаній дозволить забезпечити прийнятні ціни та сервіс для споживачів. В останні роки в Україні набували популярності тури вихідного дня, їх подальший розвиток залежить і від якісного та доступного транспортного сполучення.

В розвитку місцевого туризму за сучасних умов зацікавлені органи місцевої та регіональної влади. Підтримка туристичних кластерів на місцевому рівні ефективна за наявності ініціативних учасників, своєрідного «туристичного брокера» (за прикладом східноєвропейських країн). Що бере на себе координацію спільної діяльності, пошук та залучення інвестиційних ресурсів. Таким організатором може бути агенція регіонального чи місцевого розвитку, один із учасників кластера тощо. Принциповим питанням успішності туристичного кластера, як і регіональної політики в цілому, є довгостроковий характер його діяльності, а не ситуативне узгодження зусиль з подолання кризи.

Незважаючи на те, що більшість українських туристів зорієнтовані на пляжний туризм, розширення переліку туристичних послуг за рахунок культурно-пізнавального, історико-культурного, спортивного, екологічного, сільського, інших видів, – дозволить частково переорієнтувати споживчий попит та задовольнити потреби споживачів. На місцевому рівні підтримки та популяризації потребують об'єкти тематичного та подієвого туризму – музеї, історичні, природні пам'ятки, тематичні події тощо. Змінюється та розширюється інформаційне забезпечення сучасного туризму. Сьогодні це не лише інформаційні туристичні центри, цікаві та змістовні сайти з відображенням туристичних можливостей, але можливості соціальних мереж, популярних серед молоді телеграм-каналів тощо.

Подальший розвиток туристичної індустрії потребує професійного маркетингового супроводу. Для розвитку місцевого туризму потрібен сучасний маркетинг вражень, що, в свою чергу, оновлює вимоги до професійних компетенцій персоналу. На рівні кластерної співпраці із закладами вищої освіти та професійної підготовки посилюватиметься завдання адаптації освітніх програм до потреб регіону.

Чи не найважливішим питанням відновлення внутрішнього туризму в Україні буде цінове. Конкурентоспроможність вітчизняних туристичних послуг суттєво програє міжнародним за співвідношенням ціна-якість, що підтверджується зростаючою статистикою виїзного туризму. В посткарантинний період, із значним скороченням платіжної спроможності потенційних туристів, цінові параметри очікуваних послуг будуть пріоритетними. При формуванні пропозиції на

найближчі сезони учасникам ринку слід врахувати неготовність потенційних споживачів понижувати рівень та якість очікуваних послуг. Тривалий досвід та можливість бути учасниками конкурентоспроможного міжнародного ринку туристичних послуг формують запит українських споживачів та посилюють вимоги до вітчизняної туристичної галузі.

Висновки. Кластерна модель розвитку туризму вирішує цілий комплекс важливих та пов'язаних завдань. Крім основної мети – формування конкурентоспроможної ефективної спеціалізації відповідної території, вона забезпечує міжсекторну співпрацю – влади, бізнесу та громади. Вигоди від посилення такої взаємодії полягають у скороченні трансакційних витрат учасників кластеру; посиленні відповідальності учасників за рішення, що ухвалюються ними з огляду на тісну співпрацю з партнерами по кластеру, що є і партнерами по бізнесу; зростанні відповідальності щодо розбудови економіки власного регіону та захисту інтересів своєї громади. Практичними наслідками розвитку туристичних кластерів є формування довгострокової політики розвитку території обґрунтуванням їх стратегічних цілей.

Список використаних джерел

1. Зайцева В.М. Особливості формування туристичних кластерів у Запорізькому регіоні *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2016. Вип. 10. С. 586–590. URL: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/122.pdf> (дата звернення: 04.05.2020).
2. Ачкасова С.А., Мамедова Е.Р., Осадча А.А. Управління розвитком туристичного кластера за участі страхових компаній. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 144–148. URL: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/29.pdf> (дата звернення: 04.05.2020).
3. Парфіненко А.Ю., Босенко К. І. Кластеризація як напрям рекреаційно-туристичного розвитку Подільського регіону України. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна, Серія «Міжнародні відносини. Економіка. Країнознавство. Туризм»*. 2018. Випуск 7. С. 122-129.
4. Кривень О. В., Назаркевич І. Б. Рекреаційно-туристичні кластери як ефективний інструмент реалізації державної політики у рекреаційній сфері. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2019, т. 29, № 4. С. 57-61.
5. Перспективи розвитку туризму в Україні та світі: управління, технології, моделі: колективна монографія. За наук. ред. проф. Матвійчук Л.Ю. Луцьк: ІВВ Луцького НТУ, 2019. 320 с.
6. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition: Harvard Business Review, 1998. URL: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition> (дата звернення: 07.05.2020)
7. Sieglinde Kindl da Cunha, João Carlos da Cunha Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development : BAR, Braz. Adm. Rev. vol.2 no.2 Curitiba July/Dec. 2005 URL: https://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1807-76922005000200005&lng=en&tlng=en (дата звернення: 07.05.2020)
8. Ferreira J., Estevão, C. Regional Competitiveness of a Tourism Cluster: A Conceptual Model Proposal, MPRA Paper No. 14853, posted 27 Apr 2009. URL: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/14853/1/Mpra_paper_14853.pdf (дата звернення: 07.05.2020)
9. Kim, N., Wicks, B.E. Rethinking Tourism Cluster Development Models for Global Competitiveness, International CHRIE Conference Refereed Track. 2010. Paper 28, URL: http://scholarworks.umass.edu/refereed/CHRIE_2010/Friday/28 (дата звернення: 08.05.2020)
10. Fundeanu D. D. Innovative Regional Cluster, Model of Tourism Development Procedia Economics and Finance, 2015, Volume 23, Pages 744-749 URL : [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00501-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00501-8) <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115005018> (Дата звернення: 07.05.2020)
11. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. URL: http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (дата звернення 13.05.2020)
12. Державна служба статистики України. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua> (дата звернення: 13.05.2020)
13. Перелік проектів ДФРР. URL: <http://dfr.minregion.gov.ua/Projects-list> (дата звернення: 15.05.2020)
14. Громадська організація «Львівське Опілля» URL: <http://www.rozvadivotg.gov.ua/?p=2748> (Дата звернення: 15.05.2020)
15. Інформаційний портал депутатів Львівської міської ради URL: <https://www.lvivrada.gov.ua/novyny/item/8138> (дата звернення: 15.05.2020)
16. Звіт про економічний вплив Всесвітня туристична організація, ЮНВТО URL : <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> (дата звернення: 15.05.2020)

17. Rodrik D. Making the Best of a Post-Pandemic World URL: <https://www.project-syndicate.org/commentary/three-trends-shaping-post-pandemic-global-economy-by-dani-rodrik-2020-05> (дата звернення: 19.05.2020)

18. Проект Закону про внесення змін до деяких законодавчих актів щодо державної підтримки сфери культури, креативних індустрій, туризму, малого та середнього бізнесу у зв'язку з дією обмежувальних заходів, пов'язаних із поширенням коронавірусної хвороби (COVID-19) URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68643 (дата звернення: 19.05.2020)

References

1. Zaytseva V.M. (2016). Features of the tourism clusters' formation in Zaporizhzhya region. Scientific Bulletin of Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University, 10. 586–590. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/10-2016/122.pdf> (Accessed: 04.05.2020).

2. Achkasova, S. A., Mamedova, E. R., & Osadcha, S. S. (2018). Upravlinnia rozvytkom turystychnoho klastera za uchasti strakhovykh kompanii. Scientific Bulletin of Mykolaiv V. O. Sukhomlynskyi National University, 23, 144–148. Retrieved from: <http://global-national.in.ua/archive/23-2018/29.pdf> (Accessed: 04.05.2020).

3. Parfinenko A., Bosenko K. (2018) Clustering as a direction of recreational and tourist development of the Podillya region of Ukraine. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina, Seriya «Mizhnarodni vidnosyny. Ekonomika. Krainoznavstvo. Turyzm»* [The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University Series "International Relations. Economics. Country Studies. Tourism"], 7. 122-129.

4. Kryven, O. V., & Nazarkevych, I. B. (2019). Recreation and tourism cluster as an effective tool of state politics realisation in recreational sphere. *Scientific Bulletin of UNFU*, 29(4), 57–61.

5. Prospects for tourism development in Ukraine and the world: management, technology, models: a collective monograph. For science. ed. prof. Matviychuk L. Yu. Lutsk: IVV Lutsk NTU, 2019. 320 s. (in Ukr.)

6. Porter Michael E. Clusters and the New Economics of Competition : Harvard Business Review, 1998. Retrieved from: <https://hbr.org/1998/11/clusters-and-the-new-economics-of-competition> (Accessed: 07.05.2020).

7. Sieglinde Kindl da Cunha, João Carlos da Cunha Tourism Cluster Competitiveness and Sustainability: Proposal for a Systemic Model to Measure the Impact of Tourism on Local Development : BAR, Braz. Adm. Rev. vol.2 no.2 Curitiba July/Dec. 2005 Retrieved from: https://www.scielo.br/scielo.php?script=sci_arttext&pid=S1807-76922005000200005&lng=en&tlng=en (Accessed: 07.05.2020).

8. Ferreira J., Estevão, C. Regional Competitiveness of a Tourism Cluster: A Conceptual Model Proposal, MPRA Paper No. 14853, posted 27 Apr 2009. Retrieved from: https://mpra.ub.uni-muenchen.de/14853/1/MPra_paper_14853.pdf (Accessed: 07.05.2020).

9. Kim, N., Wicks, B.E. Rethinking Tourism Cluster Development Models for Global Competitiveness, International CHRIE Conference Refereed Track. 2010. Paper 28, Retrieved from : http://scholarworks.umass.edu/refereed/CHRIE_2010/Friday/28 (Accessed: 08.05.2020).

10. Fundeanu D. D. Innovative Regional Cluster, Model of Tourism Development Procedia Economics and Finance, 2015, Volume 23, Pages 744-749 URL : [https://doi.org/10.1016/S2212-5671\(15\)00501-8](https://doi.org/10.1016/S2212-5671(15)00501-8) <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2212567115005018> (Accessed: 07.05.2020).

11. The Travel & Tourism Competitiveness Report 2019. Retrieved from : http://www3.weforum.org/docs/WEF_TTCR_2019.pdf (Accessed: 13.05.2020).

12. State Statistics Service of Ukraine. Retrieved from: <http://www.ukrstat.gov.ua> (Accessed: 13.05.2020).

13. List of SFRD projects DFRR. Retrieved from: <http://dfrr.minregion.gov.ua/Projects-list> (Accessed: 15.05.2020).

14. Public organization "Lviv Opillya". Retrieved from: <http://www.rozvadivotg.gov.ua/?p=2748> (Accessed: 15.05.2020).

15. Information portal of deputies of the Lviv city council. Retrieved from: <https://www.lvivrada.gov.ua/novyny/item/8138> (Accessed: 15.05.2020).

16. Economic Impact Report World Tourism Organization, UNWTO Retrieved from: <https://wtcc.org/Research/Economic-Impact> (Accessed: 15.05.2020).

17. Rodrik D. Making the Best of a Post-Pandemic World Retrieved from: <https://www.project-syndicate.org/commentary/three-trends-shaping-post-pandemic-global-economy-by-dani-rodrik> (Accessed: 19.05.2020).

18. Draft Law on Amendments to Certain Legislative Acts Concerning State Support in the Sphere of Culture, Creative Industries, Tourism, Small and Medium-Sized Business in Connection with Restrictive Measures Related to the Spread of Coronavirus Disease (COVID-19). Retrieved from: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=68643 (Accessed: 19.05.2020).

PETKOVA Lesia

Dr. Sc. (Economics), Professor,
Head of the Department of International
Economics and Business,
Cherkasy State Technological University,
Cherkasy, Ukraine

CLUSTER MODEL OF TOURISM ORGANIZATION IN THE UKRAINIAN REGIONS

Introduction. *An important task for the sustainable economic development of Ukraine is to update the structure of the economy and strengthen of innovation. Services are amounted for more than half of the GDP of Ukraine. Global trend of services is going to grow in the future. The development of tourist and recreational services in Ukraine does not competitive for potential and growing needs of domestic and foreign consumers. Tourism and recreation policy are been a problem for intensification competitiveness of economy, level of employment and income.*

Purpose *The research task - is to analyze current trends in the tourism industry in Ukraine and in the world. Important task is to formulation of strategic objectives of the policy of f tourism clusters formation in the regions of Ukraine, determination of measures of anti-crisis regulation of the industry in the modern conditions.*

Result *The features and advantages of the cluster model of tourism business organization are analyzed, the conclusions on the implementation of such a policy in foreign countries are generalized. The key tendencies of development of the tourist branch in Ukraine are investigated, the list of specific features of tourism in the regions of Ukraine is formulated, their positive and negative consequences, directions of overcoming of the specified restrictions are outlined. The necessity of providing macroeconomic conditions of effective cluster policy in the regions of Ukraine is substantiated, the tasks for strengthening the level of interaction and partnership in the branch are formulated. In this article was identified the main global challenges of the current economic and epidemiological situation, their impacting on the tourism industry in the international dimension. The biggest threats to the resumption of tourism in Ukraine are outlined, management measures are proposed to resume the development of the industry and the formation of tourism clusters in the regions.*

Originality *The effectiveness of the policy of support for cluster initiatives in European countries is studied, the target priorities are identified: increasing the economic competitiveness of the cluster and its members; creation of a joint tourist brand; inclusion of tourism development in the regional strategy; stimulation of researches and innovations in creation of tourist packages, their marketing; inventory of events and traditions of the region; identification and promotion of routes and tours; improving the professional skills of tourism staff, etc. Trends in the development of tourism in Ukraine, in terms of inbound and outbound, analyzed the limitations of the competitiveness of domestic tourism. Possibilities of diversification of tourist services, in particular - prospects of tourist services for the purpose of leisure, rest, treatment are estimated. Changes in the regional policy of formation of tourist clusters under the influence of decentralization reform in Ukraine are determined. In this article was identified the measures and tools of a managerial direction, which was targeted for restoring and developing of the tourism industry in the post-crisis period. They are aimed on strengthening cluster's policy. The necessity of changes in tax and organizational and economic support of tourism development, improvement of the national transport system and logistics, expansion of stimulating policy at the local level is substantiated.*

Conclusion *The formation of effective tourism clusters is one of the tasks of regional policy. The cluster model of tourism development solves the range of important and related tasks. In addition to the main goal - the formation of competitive effective specialization of the territory, it provides cross-sectoral cooperation - government, business and community. The benefits of enhanced interaction are reduced transaction costs for cluster members; strengthening the responsibility of participants for the decisions they make in view of the close cooperation with cluster partners, which are also business partners; growing responsibility for building the economy of their own region and protecting the interests of their community. The practical consequences of the development of tourism clusters are the formation of a long-term development policy of the territory by justifying their strategic goals.*

Keywords: *cluster model, region, territorial community, development strategy, service sector, tourism industry, sectoral-territorial organization, economic policy, cluster initiatives, economic policy.*

Одержано редакцією: 15.03.2020
Прийнято до публікації: 18.05.2020